

HOZIRGI DAVRDA JAMIYAT TARAQQIYOTIDA O'QITUVCHINING TUTGAN O'RNI

University of Business and Science nodavlat
oliy ta'lim muassasasi Pedagogika va psixologiya kafedrası
o'qituvchisi.

Odina Mamasiddiqova Ismoiljon qizi.

Annotatsiya: O'qituvchilik sharaflı, lekin juda murakkab kasbdır. Yaxshi o'qituvchi bo'lish uchun pedagogik nazariyani egallashning o'zigina etarli emas. Chunki pedagogik nazariyada bolalarnı o'qıtısh va tarbiyalash umumiy qonun-qoidalar, umumlashtirilgan uslubiy g'oyalar bayon etildi.

Kalit so'z: O'qituvchi, o'quvchi, uzluksiz ta'lim, faoliyat, obro', kasb, layoqat, kasbiy sifatlar.

KIRISH

Respublikamiz o'qituvchilari orasida o'z ishining ustasi, Xalq o'qituvchisi, xizmat ko'rsatgan o'qituvchi deb tan olingan, ota-onalar, yoshlar e'zozlab Ustoz deb ataydigan mo'tabar insonlar ko'plab topiladi. Ular pedagogik ishda fidoyilik ko'rsatib, muallimlik burchini yuksak darajada bajarib, bolalarga bilim berib, ular qalbiga halo Nik, go'zallik, haqiqat, odob axloq nurini singdira olganliklari, xushmuomala bo'lganlari uchun ham bunday obro' va hurmatga erishganlar.

O'qituvchida pedagogik mahoratni shakllantirishning ilmiy — nazariy asoslari pedagog olim V.A. Slastyonin tomonidan ham tadqiq qilingan. U kasbiy — pedagogik tayyorgarlik, o'qituvchining shaxsi va kasbiy shakllanish yo'nalishi va bunda pedagogik mahorat to'g'risida so'z yuritib, shunday yozadi: "o'qituvchi muntazam ravishda pedagogik nazariyalarga tayansagina, o'qituvchilik mahoratini egallaydi. Chunki, pedagogik amaliyot doimiy ravishda pedagogik nazariyaga murojaat qilishni taqozo etadi.

Birinchidan, ilmiy nazariyalar — taraqqiyotning umumiy qonuniyatlari, tamoyillari, qoidalarini aks ettiruvchi ilmiy bilimlardir, amaliyot bo'lsa, doimo aniq vaziyatga asoslanadi. Ikkinchidan, pedagogik faoliyati-falsafa, pedagogika,

psixologiyaga oid bilimlar sinteziga asoslanuvchi yaxlit jarayondir. Bu bilimlar sintezisiz pedagogik amaliyotni maqsadli qurish juda mushkul"

O`zbekiston hukumati maktab o`qituvchilarining haftalik o`quv ishlari hajmini kamaytirdi, maoshini oshirdi. O`quvchilarning daftarlarini tekshirgani uchun, shuningdek, «Xalq o`qituvchisi», «Xizmat ko`rsatgan o`qituvchi», «Metodist-o`qituvchi»larga va ilmiy darajasi bor o`qituvchilarga qo`shimcha haq to`lash joriy etildi. Pedagogika o`quv yurtlarida ta`lim olayotgan talabalarning stipendiyalari oshirildi, ovqatlanishi uchun, shaxsiy uylarda yashagani uchun ularga qo`shimcha po`l to`lanadi.

METOD VA TAVSIYALAR:

O`quvchilarning yosh, individual xususiyatlarini e`tiborga olish ta`kidlanadi. Maktab hayoti, amaliy pedagogik jarayon esa juda xilma-xildir. Pedagogik nazariyaga mos kelmaydigan vaziyatlar uchrab turadi. Bu esa o`qituvchidan keng bilimdonlikni, puxta amaliy tayyorgarlikni, yuksak pedagogik mahorat va ijodkorlikni talab etadi.

Shuning uchun ham mustaqil O`zbekiston davlatining umumiy ta`lim maktabida ishlaydigan o`qituvchi:

- pedagogik faoliyatga qobiliyatli, ijodkor, ishbilarmon;
- milliy, madaniy va umuminsoniy qadriyatlarni, dunyoviy bilimlarni mukammal egallagan, diniy ilmlardan ham xabardor, ma`naviy barkamol;
- O`zbekistonning mustaqil davlat sifatida taraqqiy etilishiga ishonadigan, vatanparvarlik burchini to`g`ri anglagan, e`tiqodli fuqaro;
- ixtisosga doir bilimlarni, psixologik, pedagogik bilim va mahorati, shuningdek, nazariy ilmlarni mukammal egallagan;
- o`qituvchilik kasbini va bolalarni yaxshi ko`radigan, har bir o`quvchisi ulg`ayib yaxshi odam bo`lishiga chin ko`ngildan ishonadigan, ularning shaxs sifatida rivojlanib, inson sifatida kamol topishiga ko`maklashadigan;
- erkin va ijodiy fikrlay oladigan, talabchan, adolatli, odobli bo`lmog`i darkor.

O'qituvchi deyarli har kuni o'quvchilar bilan uchrashadi, savol javob qiladi, ularning yaxshi ishlarini ma'qullaydi, bilimni baholaydi, nojo'ya xatti-xarakatlari uchun tanbeh beradi. Albatta o'qituvchining fikri, muloxazalarida nisbiylik, sub'ektivlik a'lomatlarini mavjud. U hammaga aynan birdek juda to'g'ri munosabatda bo'la olmasligi mumkin. Lekin u hamma o'quvchilarga nisbatan xolis niyatli yaxshilik qilishga intiluvchi, adolatli kishi ekanligiga barchani ishonchi komil bo'lmog'i darkor. Sinfda o'qituvchi yaxshi ko'radigan, yomon ko'radigan, o'quvchilar bor degan ta'assurot tug'ilmasligi kerak. Xullas, obro' o'qituvchilik faoliyati uchun zarur xususiyatdir. Obro' kishining chuqur bilimi, yuksak ahloqiy sifatleri, hayot tajribasi, ilmiy tadqiqot va jamoat ishlarida faol ishtirok etishi tufayli orttirilgan, ko'pchilik tomonidan e'tirof etilgan ta'sir nufuzidir.

Pedagogik faoliyat o'z mohiyatiga ko'ra ijodiy xarakterga ega. Ma'lumki, inson oldida biror muammo turgandagina ijodkorlikka ehtiyoj tug'iladi. O'qituvchilik faoliyati ana shunday xususiyatga ega pedagogik ijodkorlikning asosiy mohiyati, pedagogik faoliyatining maqsadi va xarakteri bilan bog'liq. Pedagogik faoliyat kishi shaxsini, uning dunyo qarashini, e'tiqodini, ongi, xulq-atvorini shakllantirishdek umumiy maqsadga bo'ysungan son-sanoqsiz pedagogik masalalar yechish jarayonidir. O'qituvchi faoliyatidagi ijodkorlik ana shu masalalarni yechish usullarida, ularni hal qila olish yo'llarini qidirib topa bilishlarida ifodalanadi. Pedagogik ijodkorlik manbai — bo'lgan pedagogik tajribadir. Pedagogik tajriba muammoli vaziyatlarga juda boydir. Ilg'or pedagogik tajriba deganda biz o'qituvchining o'z pedagogik vazifasiga ijodiy yondashishini, o'quvchilar ta'lim-tarbiyasining yangi, samarali yo'l va vositalarini qidirib topishni tushunamiz. Ilg'or pedagogik tajriba o'qituvchi tomonidan qo'llanadigan ish shakli va usullari, uslub va vositalaridir. Ular vositasida o'quv-tarbiyaviy ishlarni eng yuqori natijalariga erishiladi.

Ilg'or pedagogik tajribani o'rganish, unga asoslanib yangi pedagogik hodisa va qonuniyatlarni ochish, o'quv-tarbiya jarayoniga yaxshi sifatli o'zgarishlar kiritish,

o'quvchilarning bilim faoliyatini boshqarish, yangi ko'rinishdagi o'quv jarayonini modellashtirish muammolarini yechishga sabab bo'ladi. Ijodiy ishlaydigan o'qituvchi faqatgina bolalarni muvaffaqiyatli o'qitish va tarbiyalash, ilg'or o'qituvchilar tajribalarini o'rganish bilangina cheklanib qolmasdan tadqiqotchilik ko'nikma malakalariga ham ega bo'lishi zarur. Hozirgi zamon fan va texnika taraqqiyoti o'qituvchining ijodkor bo'lishini, fanning muhim muammolari yuzasidan erkin fikr yurita olishi, fan yutuqlarini o'quvchilarga yetkaza olishini taqozo etadi. Bu ahloqiy e'tiqod o'qituvchining dars berish jarayonida, tarbiyaviy ishlarda, o'quvchilar va boshqa kishilar bilan munosabatlarida, muomalasida, kundalik turmushda o'zining shaxsiy namunasi bilan ahloqiy ta'sir o'tkazilishida ko'zga tashlanadi. Pedagogik etikaning asosiy tushunchalari umuminsoniy ahloq kategoriyalariga mos keladi va ularni o'qituvchi faoliyati bilan bog'liq tarzda bir qadar aniqlaydi.

Pedagogik etikada gumanizm, adolatlilik, vijdonlilik, halollik, yaxshilik qilish kabilar o'qituvchilik faoliyati bilan bog'liq ravishda tahlil qilinadi. Ahloq nazariyasida yaxshilik eng muhim kategoriya hisoblanadi. Yaxshilik-ahloqiy ijobiy fazilat bo'lib, normativ etikaning idealini, individual ahloqda ijobiy-xulqiy fazilatlarni mazmunini inson faoliyati yoki biror hatti-harakatiga ijobiy munosabatining yig'indisini aks ettiradi. Yaxshilik kishining ongi va ahloqiy amaliyotida jamiyat va shaxs manfaatlarining birligini aks ettirib jamiyat va shaxsga manfaat keltiradigan, ijtimoiy taraqqiyotga mos keladigan tushunchalar. Pedagogik etikada yaxshilik tushunchasi o'qituvchi faoliyati bilan bog'liq holda aniqlashtiriladi. Unda o'qituvchi va o'quvchilar jamoasi manfaatlarining birligi, muallim va o'quvchi maqsadining birligi, ta'lim va tarbiyaning samarasi uchun kurashning birligi aks etadi. Yaxshilik fazilati ikkala tomonning ham yaxshi niyatli, xayrihoh, mehribon bo'lishini taqozo qiladi. Yaxshilik qaror topishi uchun yomonlikka murosasiz bo'lishi lozim. Yaxshi istak bilan xush muomalalik, yaxshi

qiliq, yaxshi hatti-harakatning birligi zarur. Shaxs axloqini xarakterlaydigan belgilardan biri mas'uliyatdir.

O'qituvchining mas'uliyati — mas'uliyat tushunchasining butun mazmunini saqlagan holda muallimning faoliyati va ta'lim-tarbiya jarayonining aniq vazifalarini ham o'z ichiga oladi. O'qituvchi zimmasiga bola shaxsini har tomonlama kamol toptirish mas'uliyati yuklandi. Muallim o'qituvchiga chuqur nazariy bilimlar berishi, uni hayotga, mehnatga tayyorlashi lozim. Shu bilan birga, u boladagi mavjud layoqat va qobiliyatlarni payqab, individual munosabatda bo'lishi, unda mavjud bo'lgan ijobiy ahloqiy sifatlarni avaylab o'stirishi darkor. Muallim sinfda jamiyatning vakili sifatida o'qituvchilar jamoasi bilan yolg'iz o'zi ish olib boradi. Bunday sharoitda o'qituvchining mas'uliyati uning xuquqini tartibga solib turadigan boshqaradigan kuch, o'qituvchilarga ta'sir o'tkazish darajasining asosiy mezoni hisoblanadi.. Pedagogik faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchi mahoratli ravishda o'tayotgan darsning ta'limiy-tarbiyaviy tomonlarni tushunarli qilib bolalarni faoliyatini dunyoqarashda tabiat va jamiyat faoliyatidagi o'zgarishlardagi ko'nikmalarni malakalarga aylantiradi. E'tiqod, odob, fuqarolik burchini anglash o'qituvchining asosiy sifatlaridan biridir. Maktab o'qituvchisini o'zi targ'ib qilayotgan idealning fazilatlarini shaxsiy namunasida ko'rsatish kerak. Bolalarga mehr-muhabbat o'qituvchining eng muhim fazilatidir. Bu bolalarning hamma qiliq-qilmishlarini kechirish ularga xushomadguylik qilish emas, balki talabchanlik va qattiqqo'llik, adolatlilik bilan qo'yilgan mehr-muhabbat bo'lib ana shu sifatga ega bo'lgan shaxs o'zining ko'p vaqtini va kuchini bolalarga bag'ishlaydi. U zarur vaqtida istaklarini qurbon qilib, bolalar manfaati yo'lida ehtiyojlarini cheklashga tayyor turadi.

Ijtimoiy faollik va fuqarolik burchini anglash o'qituvchi shaxsiga xos sifat, zero xaqiqiy pedagog to'la ma'nodagi jamoatchi bo'lib, bolalarga hayotda ijtimoiy faol holda turishining amaliy namunasini ko'rsatadi. O'qituvchining muhim fazilati kishilar bilan tez el bo'la olish, ko'pchilikka aralasha bilish, dilkashlik bo'lib, bu

unda muomala madaniyatining yuksakligini ifodalaydi. Chunki o'qituvchiga hamisha odamlar bilan aloqa qilishga, ular bilan ishlashga to'g'ri keladi. O'qituvchi ishidagi muvaffaqiyatni kundalik faoliyatida kattalar va bolalar, ayrim guruh va yakka shaxslar bilan aloqaga kirisha olish qobiliyatini ta'minlaydi. O'qituvchi odobi umuminsoniy ahloqning kategoriyalari, qoidalari va normalarini ta'lim-tarbiya jarayoniga mos xususiyatlari bilan uyg'unlashtirish, pedagogning o'quvchilar, o'qituvchilar jamoasi, ota-onalar va jamoatchilik vakillari bilan munosabatida ifodalanadigan kasbiy-ahloqiy xususiyatdir. O'qituvchi pedagogik etikaning normalarini o'zlashtirib olishi, tajribada qo'llashi, o'zining dunyo qarashi va ahloqiy tajribasi bilan taqqoslashi lozim. Fikrlash va his etish, turmushda sinab ko'rish natijasida pedagogik etikaning qoidalari o'qituvchining o'z etiqodiga, intilishiga, o'z ahloqiy sifatiga aylanadi. Pedagogik faoliyat yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun xalq oldida, davlat oldida javob beradigan, bolalarga ta'lim-tarbiya berishga maxsus tayyorlangan odamlarning mehnat faoliyatidir. Maktab o'qituvchilarining faoliyati inson shaxsini shakllantirishga qaratilgan. Har bir bola o'z xulq-atvoriga, xarakteriga ega. Bolalarni tarbiyalashda ularning ana shu o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, o'rganish nihoyatda murakkab. Bunda odamlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarning murakkabligini o'zida aks ettiruvchi maxsus usullardan foydalaniladi. Pedagogik faoliyatga tayyorgarlik ko'rayotgan yoshlar uning ana shunday xususiyatlarini bilishlari lozim. Pedagogika, psixologiya, uslubiyot va pedagogik mahorat bir-biri bilan o'zaro bog'liq, yaqin aloqadagi fanlardir.

Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o'qituvchi pedagogik mahoratga ega bo'lishi zarur. Pedagogik mahorat egasi oz mehnatini sarf qilib, katta natijaga erishadi, ijodkorlik uning xamisha hamkori bo'ladi. Pedagogik ishga qobiliyatli, iste'dodli kishidagina pedagogik mahorat bo'lishi mumkin. Qobiliyat faoliyat jarayonida paydo bo'ladi va rivojlanadi. Qobiliyat malaka va uddaburonlikdan farq qiladi. Malaka va uddaburonlik mashq, o'qish natijasi xisoblansa, layoqat va zexn

ya'ni inson nerv tizimida anatom-fiziologik xususiyat bo'lishi xam zarur. Ana shu tabiiy zaminda qobiliyat deb ataluvchi ruhiy xususiyat taraqqiy etadi. Pedagogik faoliyatning samarali bo'lishi uchun o'qituvchida qobiliyatning quyidagi turlari mavjud bo'lmog'i lozim. Bilish qobiliyati fanning — tegishli sohalariga oid matematik, fizika, biologiya, adabiyot va xokazolarga doir qobiliyatdir. Bunday qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchi fanni o'quv kursi hajmidagi emas balki ancha va chuqurroq biladi, o'z fani sohasidagi kashfiyotlarni xamisha kuzatib boradi, materialni ipidan ignasigacha biladi, unga nixoyatda qiziqadi, oddiy tadqiqot ishlarini ham bajaradi. Tushuntira olish qobiliyati — o'quv materialini o'quvchilarga tushunarli qilib bayon eta olish, o'quvchilar mustaqil ravishda faol fikrlashga qiziqish uyg'otish qobiliyatidir. O'qituvchi zarur hollarda o'quv materiallarini o'zgartira olishi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, noaniq narsani tushunarli qilib o'quvchilarga yetkaza olishi darkor. Bunda o'quvchilar ruhiyatini hisobga olish zarur. Qobiliyatli pedagog o'quvchilarning bilim va kamolat darajasini hisobga oladi, ularning nima bilishlari va hali nimani bilmasliklarini, nimani unitib qo'yganlarini tasavvur etadi. Kuzatuvchilik qobiliyati — o'quvchining, tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira olish qobiliyati, o'quvchi shaxsini va uning vaqtinchalik ruhiy xolatlarini juda yaxshi tushuna bilish bilan bog'liq bo'lgan pedagogik kuzatuvchanlikdir. Bunday o'qituvchi o'quvchining ruhiyatidagi ko'z ilg'amas o'zgarishlarni ham tez farqlab oladi. O'quvchilar bunday o'qituvchilar haqida: “Qaramayotganga o'xshaydiyu, hamma narsani ko'rib turadi. O'quvchining hafa bo'lganini yoki dars tayyorlamayotganligini ko'zidan biladi”- deyдилar. Nutq qobiliyati — nutq yordamida, shuningdek imo ishora vositasida o'z fikr va tuyg'ularini aniq va ravshan ifodalash qobiliyati. Bu o'qituvchilik kasbi uchun juda muhimdir. O'qituvchining nutqi darsda hamisha o'quvchilarga qaratilgan bo'ladi. O'qituvchi yangi saboqni tushuntirayotgan, o'quvchining javobini tahlil qilayotgan yoki tanqid qilayotgan bo'lsa ham uning nutqi xamisha o'zining ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsaga qiziqqanligi bilan ajralib turadi. Fikrining

ifodasi o'quvchilar uchun aniq, sodda tushunarli bo'ladi. Tashkilotchilik qobiliyati — birinchidan, o'quvchilar jamoasini uyushtirish, jipslashtirish, muhim vazifalarni hal etishga ruhlantirishni, ikkinchidan, o'z ishini to'g'ri uyushtirishini nazarda tutadi.

O'z ishini tashkil etish deganda ishni to'g'ri rejalashtira olish va uni nazorat qila bilish nazarda tutiladi. Tajribali o'qituvchilarda vaqtni o'ziga hos, xis etishini vaqtga qarab to'g'ri taqsimlay olish, belgilangan muddatga ulgurish xususiyati hosil bo'ladi. Obro' ortira olish qobiliyati — o'quvchilarga bevosita emotsional-irodaviy ta'sir ko'rsatish va shu asosda obro' qozona olishdir. Obro' faqat shu asosdagina emas, balki o'qituvchining fani yaxshi bo'lishi, mehribonligi, nazokatligi va hokazalar asosida ham qozoniladi. Bu qobiliyat o'qituvchi shaxsiy sifatlarining butun bir yig'indisiga, chunonchi uning irodaviy sifatlariga dadilligi, chidamliligi va xokazolarga, shuningdek o'quvchilarga ta'lim hamda tarbiya berish mas'uliyatini his etishga o'zining haq ekanligini ishonishga, bu ishonchni o'quvchilarga yetkaza olish qobiliyatlarga ham bog'liq. To'g'ri muomala qila olish qobiliyati — bolalarga yaqinlasha olish, ular bilan pedagogik nuqtai nazardan juda samarali o'zaro munosabatlar o'rnata bilish, pedagogik nazokatning mavjudligini bildiradi. Kelajakni ko'ra bilish qobiliyati — o'z xarakterlarining oqibatini ko'ra bilishda, o'quvchining kelgusida qanday odam bo'lishi tasavvur qila olishida, tarbiyalanuvchida qanday fazilatlarini taraqqiy ettirish lozimligini oldindan aytib bera olishda ifodalanadi.

XULOSA

Kishilik jamiyati taraqqiyotining shaxs tarbiyasi masalalari kun tartibiga qo'yilgan ilk davrlardanoq bolalarning ta'limi va tarbiyasi uchun mas'ul shaxslar toifasining shakllanishi, ularning shaxs va mutaxassis sifatida muayyan ijtimoiy talablarga javob bera olishlari, kasbiy mahoratga ega bo'lishlariga nisbatan ijtimoiy talablar qo'yila boshlagan.

Xulosa qilib aytganda, o‘quv vaziyatini vujudga keltirish o‘quvchining bilish faoliyatini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratishini har tomonlama asoslashga harakat qilmoqdalar. Agar o‘quvchi bilishga intilsa, bilim olishga ehtiyoj sezsa, ularda sog‘lom mayllar va qiziqishlar hosil bo‘ladi va ular bilish jarayonida muvaffaqiyat qozonadilar.

Shunday qilib, o‘qituvchi mehnatini to‘g‘ri, ilmiy asosda tashkil etish ta’lim-tarbiya samaradorligini ta’minlash garovi bo‘libgina qolmay, ayni vaqtda o‘qituvchining tartibli, muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zamin yaratadi. Qolaversa, mehnatni ilmiy jihatdan to‘g‘ri tashkil etish, o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z ustida ishlash va pedagogik tajriba to‘plab borish o‘qituvchilarga pedagogik faoliyatda yo‘l qo‘yilgan yoki qo‘yilayotgan xatolardan holi bo‘lish, o‘quvchilar, hamkasblar hamda ota- onalar bilan munosabatda ijobiy natijadarni qo‘lga kiritish imkoniyatini yaratadi

Adabiyotlar:

1. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya / Ucheb. posobie dlya studentov vissha.ped.ucheb.zavedeniy. – Rostov-na-Donu: RGU, 1997.
2. Ibragimov X.I., Abdullaeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi / Darslik. – Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2008.
3. Ivanov R.I., Zufarova M.E. Umumiy psixologiya / Pedagogika va psixologiya bakalavriat ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun darslik. – Toshkent: O‘zbekiston Faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2008.
4. Pedagogika / Bakalavriat yo‘nalishi uchun darslik / Prof. M.X.Toxtaxodjayeveaning umumiy tahriri ostida. – Toshkent: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” nashriyoti, 2010.